

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Obywatelskich

Irena LIPOWICZ

RPO-543260-II/06/PTa/MK

00-090 Warszawa
Al. Solidarności 77

Tel. centr. 22 551 77 00
Fax 22 827 64 53

Warszawa,

15. I. 2013

Pan

Jarosław Gowin

Minister Sprawiedliwości

Szanowny Panie Ministrze,

Uprzejmie pragnę poinformować, iż w moim zainteresowaniu pozostaje problematyka dotycząca braku dostępu do pomocy prawnej z urzędu osoby zatrzymanej w trybie art. 244 Kodeksu postępowania karnego.

W pierwszej kolejności wskazać należy, że zgodnie z art. 245 § 1 K.p.k. zatrzymanemu **na** jego żądanie należy niezwłocznie umożliwić nawiązanie w dostępnej formie kontaktu z adwokatem, a także bezpośrednią z nim rozmowę, zatrzymujący może zaś zastrzec, że będzie przy niej obecny. Zgodnie natomiast z art. 244 § 2 K.p.k. o prawie do kontaktu i rozmowy z adwokatem zatrzymany powinien zostać poinformowany natychmiast po zatrzymaniu.

W myśl art. 42 ust. 2 Konstytucji RP każdy, przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Prawo do obrony w każdym stadium postępowania karnego oznacza zaś także prawo do obrony w jego początkowym stadium, a więc wówczas gdy dochodzi do zatrzymania osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa.

W świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego (por. wyrok z dnia 9 lutego 2004 r., sygn. akt V KK 194/03, OSNKW z 2004 r., Nr 4, poz. 42) przepisy Kodeksu postępowania karnego dotyczące zatrzymania nadają zatrzymanemu szereg uprawnień mieszczących się w pojęciu

prawa do obrony, wręcz typowych dla jego istoty, a realizowanych w sytuacji uzasadnionego przypuszczenia, wysuwanego przez organ dokonujący zatrzymania, że popełnił on przestępstwo. Tak więc nie formalne przedstawienie zarzutu popełnienia przestępstwa, lecz już pierwsza czynność organów procesowych skierowana na ściganie określonej osoby, czyni ją podmiotem prawa do obrony.

Pogląd powyższy potwierdza przepis art. 178 pkt 1 K. p. k., zgodnie z którym nie wolno przesłuchiwać jako świadków obrońcy lub adwokata działającego na podstawie art. 245 § 1 K. p. k., co do faktów, o których dowiedział się udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę. Zakaz ten, zgodnie z art. 226 K.p.k. rozciąga się również na dokumenty adwokata, które zostały sporządzone w trakcie wykonywania w/w czynności. Stąd też pomimo, że adwokat udzielający osobie zatrzymanej pomocy prawnej w trybie art. 245 § 1 K.p.k. nie jest obrońcą to jednak w zakresie faktów, o których dowiedział się udzielając tej pomocy, istnieje bezwzględny zakaz dowodowy jego przesłuchania jako świadka, a także zakaz zapoznawania się z dokumentami, które zostały sporządzone przez adwokata podczas takich kontaktów.

Prawo do uzyskania pomocy prawnej we wczesnym stadium postępowania akcentuje również w swym orzecznictwie Europejski Trybunał Praw Człowieka, który podkreśla, że podejrzany musi mieć zapewniony dostęp do pomocy prawnej już w momencie zatrzymania, bez względu na to, czy został już przesłuchany, czy jeszcze nie. Zasada sprawiedliwego postępowania przeciwko osobie pozbawionej wolności wymaga, aby uzyskała ona pełen zakres usług prawnych: możliwość omówienia sprawy, przygotowanie linii obrony, zebranie dowodów, przygotowanie do przesłuchania, udzielenie wsparcia podejrzanemu, kontrola warunków aresztu (por. wyrok ETPCz z dnia 13 października 2009 r. w sprawie Dayanan przeciwko Turcji, skarga nr 7377/03). Dostęp do adwokata stanowi również podstawową gwarancję ochrony przed niewłaściwym traktowaniem zatrzymanych (wyrok ETPCz z dnia 18 września 2008 roku w sprawie Tiirkan przeciwko Turcji, skarga nr 33086/04).

W świetle poczynionych uwag nie powinno zatem budzić wątpliwości to, że prawo zatrzymanego do kontaktu z adwokatem określone w art. 245 § 1 K. p. k. stanowi realizację na poziomie ustawy konstytucyjnego prawa do obrony.

Konstytucyjne prawo do obrony rozpatrywane jest zarówno w wymiarze materialnym, jak i formalnym. Obrona materialna to możliwość bronięcia się osobiście np. poprzez możliwość odmowy składania wyjaśnień, prawo wglądu w akta i składania wniosków dowodowych, czy przez udział w posiedzeniach sądu. Obrona formalna wyraża się w prawie do korzystania z pomocy obrońcy z wyboru lub z urzędu. Każdy, przeciwko komu prowadzone jest postępowanie karne, może bowiem wybrać obrońcę albo - na zasadach określonych w ustawie - skorzystać z obrońcy z urzędu. Prawo to gwarantuje możliwość obrony racji oskarżonego przez wykwalifikowanego pełnomocnika procesowego, którego zadaniem jest ochrona oskarżonego w sposób pozwalający na osiągnięcie celu postępowania karnego przy jednoczesnym zagwarantowaniu prawa do obrony (por. wyrok TK z 17 lutego 2004 r., sygn. SK 39/02, OTK ZU nr 2/A/2004, poz. 7, wyrok TK z dnia 3 czerwca 2008 r., sygn. K 42/07, OTK-A nr, 5/A/2008, poz. 77).

Jak było to już podkreślone powyżej, w momencie zatrzymania, po stronie osoby zatrzymywanej aktualizują się konstytucyjne gwarancje określone w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP. Od tego momentu zatrzymany korzysta z konstytucyjnego prawa do obrony zarówno w wymiarze materialnym jak też w wymiarze formalnym. Co prawda w wymiarze formalnym zatrzymany, dopóki nie przedstawione zostaną mu formalnie zarzuty, nie może ustanowić obrońcy, jednakże może on zapewnić sobie pomoc w ochronie swoich praw korzystając z usług adwokata, a więc realizując w ten sposób konstytucyjne prawo do obrony. Podkreślić bowiem ponownie należy, że rola adwokata działającego w trybie art. 245 K.p.k. realizuje prawo do obrony.

Na gruncie przepisów postępowania karnego, prawo do korzystania z pomocy prawnej z urzędu aktualizuje się dopiero od momentu uzyskania statusu podejrzanego tj. od wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów, bądź przystąpienia do przesłuchania osoby w charakterze podejrzanego (por. art. 300 K.p.k. w zw. z art. 78 § 1 K.p.k.).

Powyższe oznacza, że zatrzymany w trybie art. 244 K.p.k. pozbawiony jest możliwości wnioskowania o ustanowienie mu adwokata z urzędu, w sytuacji kiedy nie stać go na opłaceniu pomocy prawnej na własny koszt. Pozbawiony zostaje również pomocy obrońcy z urzędu podczas pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego. Wniosek o ustanowienie tego przedstawiciela procesowego może złożyć bowiem dopiero, jak zostało powyżej wskazane, z chwilą uzyskania statusu podejrzanego. Sytuacja taka prowadzi w istocie do naruszenia prawa do obrony takich zatrzymanych, albowiem prawo do obrony jest wówczas prawem iluzorycznym.

Nie ulega wątpliwości, na co zwraca uwagę Trybunał Konstytucyjny, że prawo do obrony w znaczeniu formalnym ma istotny aspekt ekonomiczny, którego dostrzeżenie spowodowało historyczne ukształtowanie rozmaitych form „prawa ubogich” (por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 30 marca 2004 r., sygn. SK 14/03, OTK ZU Nr 3/A/2004, poz. 23). Prawo do ustanowienia obrońcy pozostaje w ścisłym związku z możliwościami ekonomicznymi oskarżonego, determinującymi swobodę wyboru adwokata. Prawo do obrony jest naruszane, jeżeli skorzystanie z niego nawet w minimalnym zakresie jednego obrońcy, musi być przedmiotem kalkulacji ekonomicznych (por. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 26 lipca 2006 r., sygn. SK 21/04, publ. OTK Nr 7/A/2006, poz. 88).

Tak ukształtowane prawo powoduje zatem nierówne traktowanie poszczególnych zatrzymanych i warunkuje im dostęp do pomocy prawnej w zależności od tego, czy stać ich na taką pomoc, czy też nie, co z kolei stanowi o dyskryminowaniu mniej zamożnych zatrzymanych w dostępie do prawa do obrony.

Podkreślić natomiast w tym miejscu należy, że zachowanie osoby zatrzymanej w pierwszej fazie tego postępowania może rzutować na cały przebieg postępowania. Wysłuchanie zatrzymanego oraz obowiązek zaprotokołowania jego oświadczeń oznacza, iż z punktu widzenia prowadzonego postępowania już w fazie zatrzymania staje się on osobowym źródłem informacji dla organu prowadzącego to postępowanie. Fachowa pomoc prawna nabiera w tej sytuacji szczególnego znaczenia, pozwala ona bowiem zatrzymanemu zrozumieć jakie znaczenie prawne z punktu widzenia prowadzonego postępowania będą miały jego wypowiedzi oraz składane przez niego oświadczenia. Niezbędna może okazać się fachowa pomoc prawna przy sporządzaniu środków zaskarżenia, w tym zażalenia na zatrzymanie, które, co należy podkreślić, jest środkiem intensywnie ingerującym w prawa człowieka, albowiem stanowi o czasowym pozbawieniu wolności zatrzymanego. Ponadto udział adwokata w czynnościach związanych z zatrzymaniem jest gwarancją należytego traktowania osób zatrzymanych, z wykluczeniem ich poniżającego i nieludzkiego traktowania. Prawo osoby zatrzymanej do niezwłocznego dostępu do fachowej pomocy prawnej jest dlatego w myśl uniwersalnych standardów kształtujących zasady ochrony osób pozbawionych wolności, rozwiązaniem o fundamentalnym charakterze. Prawo to, w myśl standardów międzynarodowych powinno być dostępne dla każdej osoby, przeciwko której prowadzone jest postępowanie karne, niezależnie od jej statusu majątkowego (por. np. Standardy Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom - „The CPT Standards "Substantive" sections of the CPT's General Reports, CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2006" s. 6 i 12, czy też standardy Organizacji Narodów Zjednoczonych, opisujące podstawowe role, jakie mają do spełnienia prawnicy - „Basic Principles on the Role of Lawyers” - pkt 7 oraz wskazujące zasady mające na celu ochronę wszystkich osób poddanych jakiegokolwiek formie aresztowania bądź uwięzienia - „Body of Principles for the Protection of Ali Persons under Any Form of Detention Or Imprisonment” - zasada 17 pkt 1 i 2).

Konkludując pragnę zwrócić uwagę, że prawo osoby zatrzymanej do korzystania z profesjonalnej pomocy prawnej we wczesnym stadium postępowania przygotowawczego, służy realizacji jej wielu praw podmiotowych, zwłaszcza tych wymienionych w przepisach art. 30, 40, 41 ust. 1 i 4 oraz 42 ust. 2 ustawy zasadniczej. Hipotezy norm prawnych zawartych w tych przepisach wskazują, iż wolą prawodawcy jest zapewnienie w tym samym zakresie realizacji powyższych praw podmiotowych każdej osobie. Uregulowanie w art. 245 K.p.k. prawa dostępu do adwokata jedynie z wyboru, przysługującego osobie zatrzymanej procesowo, jest odstępstwem od obowiązującej w państwach prawa zasady zapewnienia pomocy prawnej z urzędu osobom ubogim we wszystkich sytuacjach faktycznych uzasadnionych ich sytuacją procesową. Ze względu na rolę, jaką ma do spełnienia adwokat zatrzymanego, a w przypadku udzielenia mu pełnomocnictwa jego przedstawiciel procesowy, rozwiązanie takie narusza konstytucyjne prawo do obrony, czyniąc go w wielu przypadkach iluzorycznym oraz nie może być uznane za zgodne z zasadą sprawiedliwości społecznej. Prowadzi ono również do naruszenia zasady równości wobec prawa ukonstytuowanej w art. 32 ust 1 Konstytucji RP.

Mając na względzie powyższe zwracam się do Pana Ministra z prośbą o ustosunkowanie się do problematyki przedstawionej w niniejszym piśmie i o poinformowanie mnie o zajęтым stanowisku.

Łezce wyprawy szacunku

Janusz Jędrzejko